

Verslag reflectiedag ZwDelta.NL 21 januari 2009: Waterveiligheid: scope-knoop en Rijnmond

Krammersluizen

Voorwoord

Aan de vooravond van deze bijeenkomst sprak de commissie met de gedeputeerden van Zuid-Holland, Noord-Brabant en Zeeland over de reis die zij aflegt door de delta. Het diner werd geopend door de speech van de zojuist geïnaugureerde president Obama, dus de yes-we-can-sfeer was er al direct. De gedeputeerden herbevestigden hun behoefte aan het advies van de reflectiecommissie, en spraken openhartig over hun visie op de delta.

Tijdens deze tweede bijeenkomst op de Krammersluizen hebben we de complexiteit van het grote watersysteem van de delta naast de innovatieve energie van de kleine schaal gezien. Waar op die grote schaal alles muurvast lijkt te zitten tussen verdeelde meningen, is op lokaal niveau schijnbaar alles mogelijk. De grote uitdaging waar de commissie dus voor lijkt te staan is het verbinden van dat enthousiasme van de lokale projecten en de complexiteit van de grote schaal. Ik hoop van harte dat ze daarvoor met goede ideeën komt.

Floris Hammer
Secretaris

Aanwezigen

Reflectiecommissie

Herman Eijsackers (*voorzitter*)
Joost Schrijnen (*programmadirecteur*)
Floris Hammer (*secretaris*)
Gobert Beijer
John Huige
Steef Buijs
Frans Klijn
Paul Langeweg
Krijn Poppe
Geert Teisman
Harold van Waveren
Dorien de Wit
Marcel Stive
Jandirk Hoekstra

Wetenschapstafel

Vincent Klap
Jon Coosen
Herman Haas
Ties Rijcken

Pogrammateam

Loes de Jong
Els Schout
Priscilla Veenstra
Rob Visser
Luc Absil
Marcel Paalman

Sprekers

Jon Coosen
Ellen Kelder
Arnoud Molenaar

Overige genodigden

Marco Beers (Waterschap BD)
Piet Polak (Waterschap BD)
Jan Smits (Waterschap HD)
Herman Haas (RWS Waterdienst)
Hans van Pagee (RWS Waterdienst)
Lilianne van Sprundel (ministerie V&W)
Rinske van der Meer (Havenbedrijf Rotterdam)
Ies de Vries (Deltares)
Dick van den Bergh (Bureau veiligheid prov ZH)
Henk Ketelaars (Evides)
Jan Willem Slager (RWS Zeeland)
Lennert Langerak (GZH)
Nol Verdaasdonk (ZMF)

Conclusies

- Bij zeer complexe systemen (zoals de werking van de delta), moet niet worden geprobeerd het hele systeem te doordenken. Wat nodig is is het benoemen van de afhankelijkheden, en zo zorgen dat besluitvorming mogelijk is zonder dat processen elkaar frustreren. Flexibele afwegingskaders zijn noodzakelijk.
- Veiligheid, zoet water en waterkwaliteit hebben elk hun eigen tijdsschaal. omdat het kwaliteitsprobleem acuut is, moet daarvoor een oplossing worden bedacht, maar die schept randvoorwaarden voor de oplossingen voor de andere dimensies.
- Rotterdam en Dordrecht denken dat de belangrijke keuzes die moeten worden gemaakt om hun steden verder te brengen zijn:
  - wel of geen afsluitbaar open
  - buitendijks wonen verzekeraar maken (indien onderdeel van waterkeringszone)
- Het verbinden van projecten op kleine schaal aan projecten op grotere schaal biedt in veel gevallen kansen, maar door de grotere risico's bij grootschalige projecten maak je door verbinding ook de lokale projecten kwetsbaarder.

Afspraken

- De commissieleden ontvangen nog enkele richtlijnen voor hun eindadviezen.
- Aanwezigen uit ambtelijke- en belangenorganisaties wordt verzocht om de ideeën uit de reflectiebijeenkomsten waar ze wat mee kunnen te bespreken met hun collega's, ter voorbereiding op het vervolg op het reflectietraject.

De scope-knoop van Ruimte voor de Rivier – Jon Coosen

Dhr. Coosen is werkzaam bij Rijkswaterstaat Zeeland en lid van het programmateam ZwDelta

Als de waterloop in Nederland, gevoed door regen en stromend naar zee, schematisch wordt weergegeven, zijn vele verbindingen en afhankelijkheden te zien. De zuidwestelijke delta en Rijnmond zijn sterk met elkaar verbonden. Een heel groot deel van het rivierwater stroomt door de nieuwe waterweg, met als doel om het zout uit dat gebied weg te houden.

De samenhang is dus enorm, en dat betekent dat wanneer keuzes worden gemaakt over de ene vraag, die de mogelijke oplossingen voor andere vragen beïnvloeden. Een voorbeeld is de keuze die de commissie-Veerman heeft gemaakt voor het verhogen van het IJsselmeerpeil; voor veiligheid en zoetwatervoorziening in het hele land heeft dat consequenties. De kust is vrijwel onafhankelijk van de meeste keuzes. De veelgehoorde stelling dat sommige belangrijke keuzes voor 2012 moeten zijn gemaakt is gebaseerd op het tijdpad van de Nationaal Waterplannen, maar is eigenlijk vrij willekeurig.

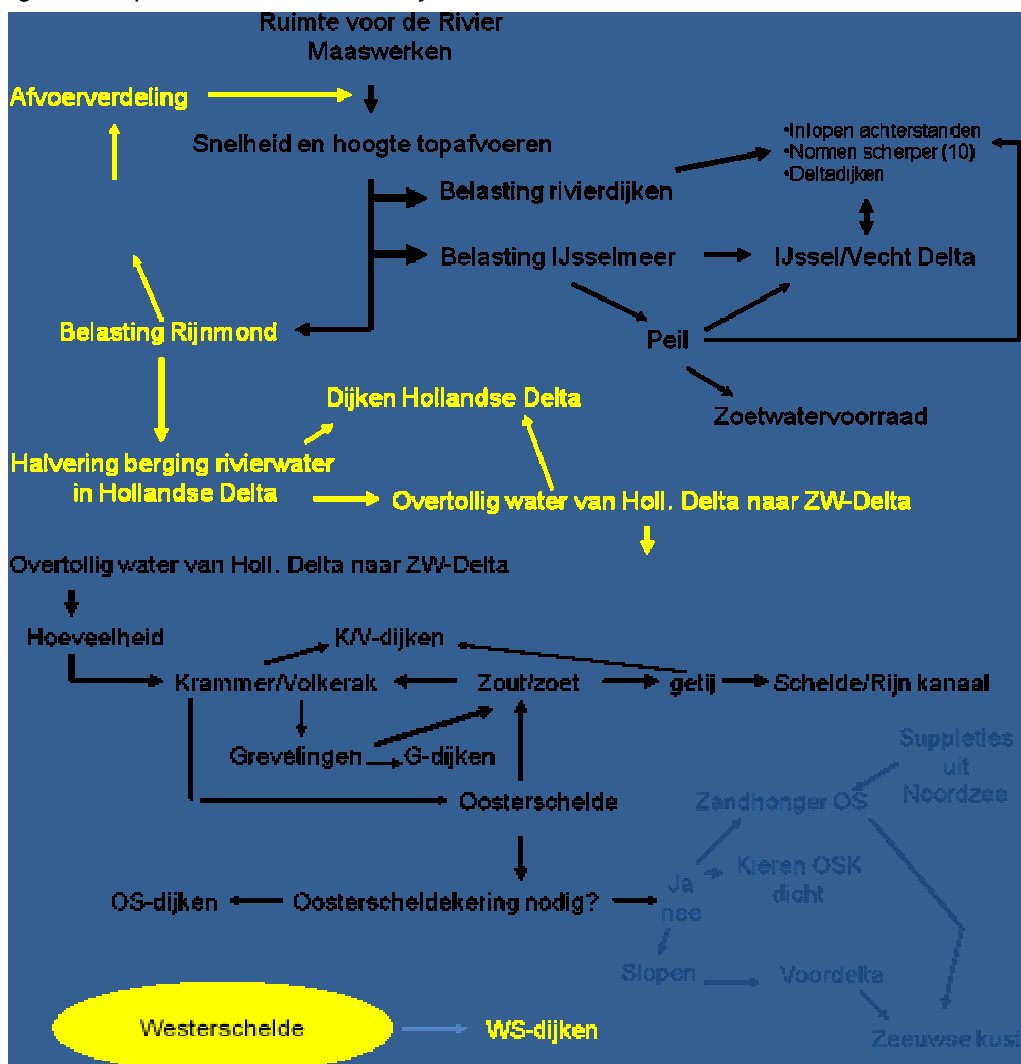
De veiligheid van het riviereengebied en de zuidwestelijke delta komt onder druk te staan bij de combinatie van extreem hoge rivierafvoer en stormvloed. Om daartegen te beschermen zijn verschillende mogelijkheden bedacht: Rijnmond afsluitbaar open, waarbij een serie stormvloedkeringen het Rijnmondgebied beschermt tegen hoge rivierstanden, is een optie, maar vereist behoorlijke ingrepen. De Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier is bedoeld om extra veiligheid te scheppen in uitzonderlijke situaties.

De PKB heeft als doel:

- bescherming van het riviereengebied bij rivierwaterafvoer tot 16.000 m³/s
- verbetering van ruimtelijke kwaliteit

Een onderdeel van de PKB is het gebruiken van het Volkerak-Zoommeer voor waterberging bij hoge

afbeelding 1 – complexe verbanden watersysteem Nederland

rivierwaterafvoer, met als doel:

- een daling van de waterstanden in het benedenrivierengebied bij gesloten keringen
- verbetering van de ruimtelijke kwaliteit

De maatregel berging in het VZM zal worden ingezet bij gesloten keringen en waterstand ten noorden van de Volkeraksluizen van meer dan +2,6 m. Inlaat zou plaatsvinden bij Volkeraksluizen, en het peil van het VZM wordt dan tijdelijk met ongeveer 1 m verhoogd. Nog niet besloten is waar de uitlaat van het water plaatsvindt: het plan is daarvoor de Oosterschelde, maar mogelijk is ook om verbinding met het Grevelingenmeer te leggen.

De maatregel heeft een aantal effecten: overlast voor buitendijkse bebouwing, een stremming van de afwatering, ecologische gevolgen en hinder voor scheepvaart en landbouw, maar al deze effecten zijn tijdelijk. Bovendien zou de maatregel in de huidige situatie maar eens per 1400 jaar worden ingezet, al zal die frequentie door klimaatverandering toenemen.

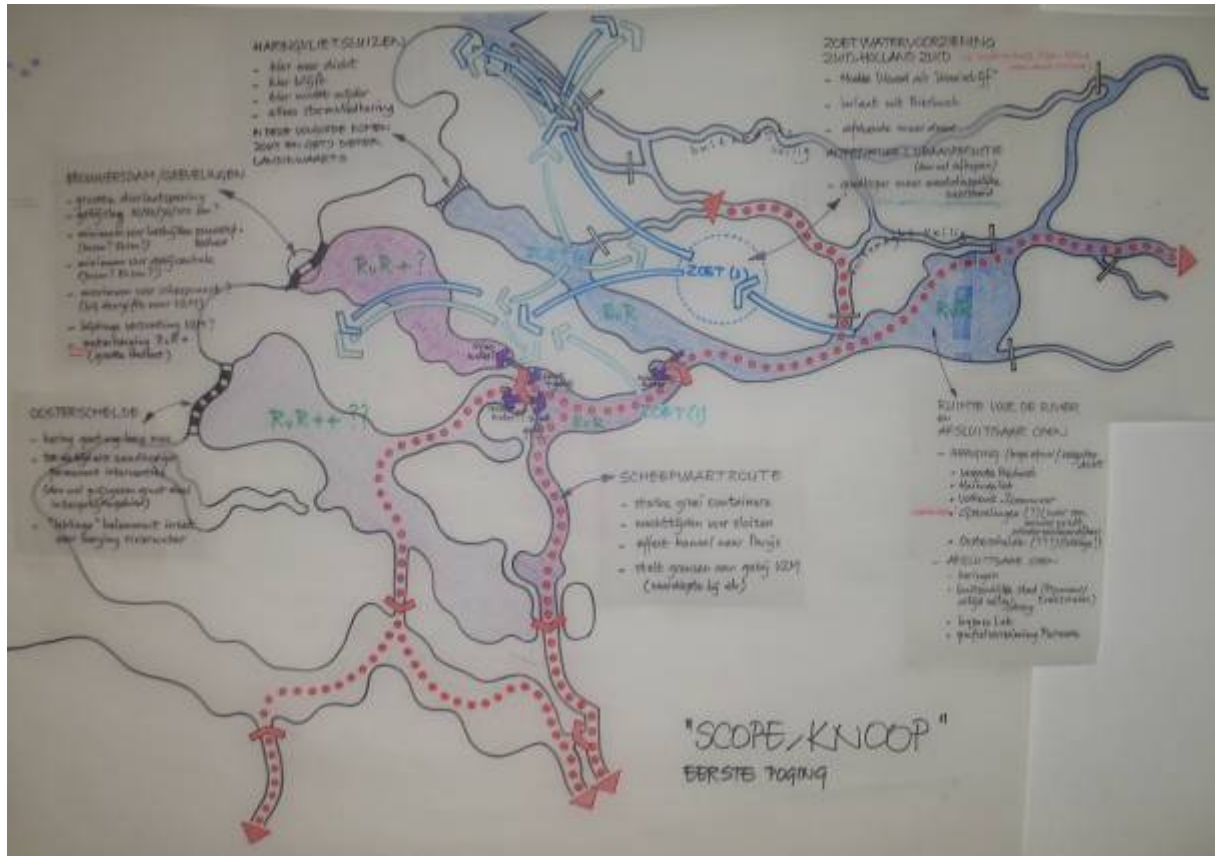
De startnotitie van de PKB is deze maand af. Dan wordt een planstudie gestart, met uitvoeringsbesluit in 2012 en oplevering 2015, naadloos aansluitend bij de planning voor Rijnmond afsluitbaar open.

De 'scope-knoop' is het verknopen of juist ontwarren van de scopes van een hele serie projecten:

- uitvoering kierbesluit
- waterberging RvR Volkerak-Zoommeer
- planstudie waterkwaliteit Vokerak-Zoommeer
- zoetwatervoorziening
- verkenning terugbrengen getij Grevelingen en getijcentrale
- verkenning scheepvaart Rotterdam-Antwerpen

Een aantal vragen is gesteld: zijn de projecten onderling consistent, zitten ze elkaar in de weg, hoe verlopen de plantrajecten, hoe doorstaan ze de toets van klimaatbestendigheid? Kan dan een afwegingskader worden opgesteld?

Belangrijke kruispunten zijn de grootte van het doorlaatmiddel in de Philipsdam: voor het verzouten

afbeelding 2 – drie dimensies in de 'scope-knoop': blauw = zoet water, rood = scheepvaart, zwart = waterberging

van het VZM is een doorlaatmiddel met capaciteit van 300 m³/s nodig, voor het afvoeren van RvR-water naar de Oosterschelde is 700 m³/s nodig. Omdat het wel ingrijpend is om zo veel zoet water in alleen het VZM te laten, is het misschien mogelijk om het VZM te ontlasten door bij de berging ook het Grevelingenmeer aan te koppelen. Als dat gebeurt met een open verbinding (bijvoorbeeld brug in plaats van dam) zou dat ook gunstig kunnen zijn voor de ecologie en recreatievaart in de Grevelingen. Bovendien zou de mogelijke getijdencentrale in de Brouwersdam dan ook als pompgemaal met hoge capaciteit kunnen worden gebruikt om rivierwater de delta uit te pompen.

Steeff Buijs heeft een kaart getekend die in beeld brengt wat de samenhang, overlap en de onderlinge afhankelijkheden zijn tussen de projecten. Zoetwatervoorziening, scheepvaartverbinding Rotterdam-Antwerpen en afvoer van rivierwater staan erop aangegeven. Deze drie dimensies varen nu onafhankelijk van elkaar een koers, maar op de langere termijn en met een Veerman-bril op is het nodig om de samenhang en overlap te benoemen en verbindingen te leggen.

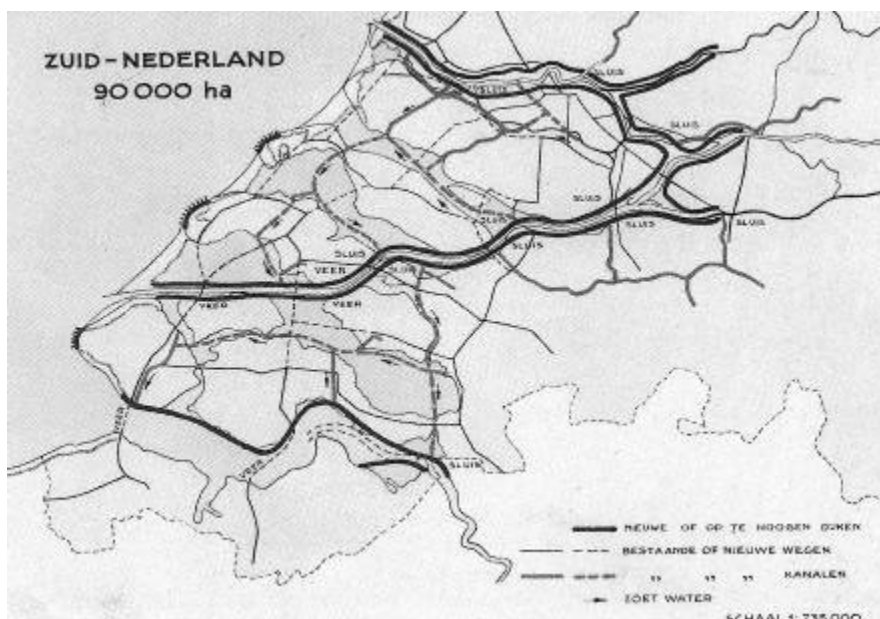
Het startpunt; de eerste keuze die je maakt in deze discussie, beperkt de mogelijkheden in de andere dimensies. Als bijvoorbeeld veiligheid als startpunt wordt gekozen door zoals Veerman voor het laten meegroeien met de zeespiegel van het Haringvliet, betekent dat dat ook het kustfundament moet meegroeien, samen met de dijken en oeverwallen. Je houdt dan wel de mogelijkheid open om voor de andere bekkens gestuurde peilen te blijven gebruiken, met invloed op de scheepvaart en zoetwatervoorziening.

Discussie naar aanleiding van de presentatie

Er wordt steeds gepraat over noodzakelijke keuzes die moeten worden gemaakt, maar er is nog heel veel onzekerheid, bijvoorbeeld over de klimaatscenario's. Gaat het daarom niet vooral om opties openhouden, zodat je flexibel blijft om aan te passen aan de *werkelijke* zeespiegelstijging? Wellicht roepen we te snel dat dijkverzwaring niet mogelijk is. De keuze hoe Rijnmond veilig kan worden gehouden kan ook worden opgehouden.

Omdat dit een onderwerp is waarin veel mensen een sterke mening hebben en veel emoties spelen, is het van belang om de verbinding te leggen tussen de veiligheid, die maar zelden echt onder druk staat, en een meer dagelijkse kwestie als de beschikbaarheid van zoet water. Deze benadering is belangrijk om ook de verschillende tijdsschalen (veiligheid 1/1400, scheepvaart en zoetwatervoorziening dagelijks) te zien.

Het verhaal over het verknopen van de projecten heeft iets van vernieuwing en proactiviteit waarmee we moeten verdergaan, maar er is een idealistisch beeld van hoe besluitvorming werkt; vele overheden nemen beslissingen die niet goed afgestemd zijn. Intellectueel bedenken hoe het moet kan wellicht wel, maar dat afwegingskader vertalen naar een afwegingsproces is het probleem. Het proces kun je niet helemaal niet doordenken, maar door de afwegingskaders flexibel te houden en heel goed met actoren te communiceren heb je de kans om succesvol te zijn. Je kunt dan de verkokering binnen overheden doorbreken. Er is dus geen afwegingskader nodig, maar een

afbeelding 3 –
verlandingsplan Johan
van Veen, 1946

handelingsperspectief. Wat nodig is is het benoemen van de afhankelijkheden, en zo zorgen dat besluitvorming mogelijk is zonder dat processen elkaar frustreren.

Er wordt in ruimtelijke ordening altijd egalitair gedacht: alles moet op dezelfde manier. Maar ruimte voor differentiatie is nodig; er zijn randvoorwaarden, maar lokale oplossingen moeten mogelijk zijn. Bovendien is enorm veel dynamiek in het gebied: het is niet aan de commissie om afwegingen te maken, maar om potenties te zien en ruimte te benoemen. Dit alles gebeurt in een stugge culturele omgeving, en ook daarmee moet rekening worden gehouden. We denken nu vaak aan inhoudelijke oplossingen, maar de discussie over het zoete water heeft aangetoond dat we ook wat breder moeten kijken.

We hebben de neiging om te proberen orde in de chaos te brengen. We moeten weten voor welke problemen maar heel weinig oplossingsruimte is, bijvoorbeeld VZM: zout is de enige mogelijkheid. Van de mogelijke oplossingen moet gezocht worden welke ook positieve effecten hebben voor andere belangen, bijvoorbeeld zout VZM heeft op Tholen de optimalisering van de zoetwatervoorziening mogelijk gemaakt.

De scope-kaart is een hulpmiddel bij het voeren van discussies; als je stappen wilt zetten kun je de kaart gebruiken om te bespreken hoe de samenhang met andere lagen/stappen is.

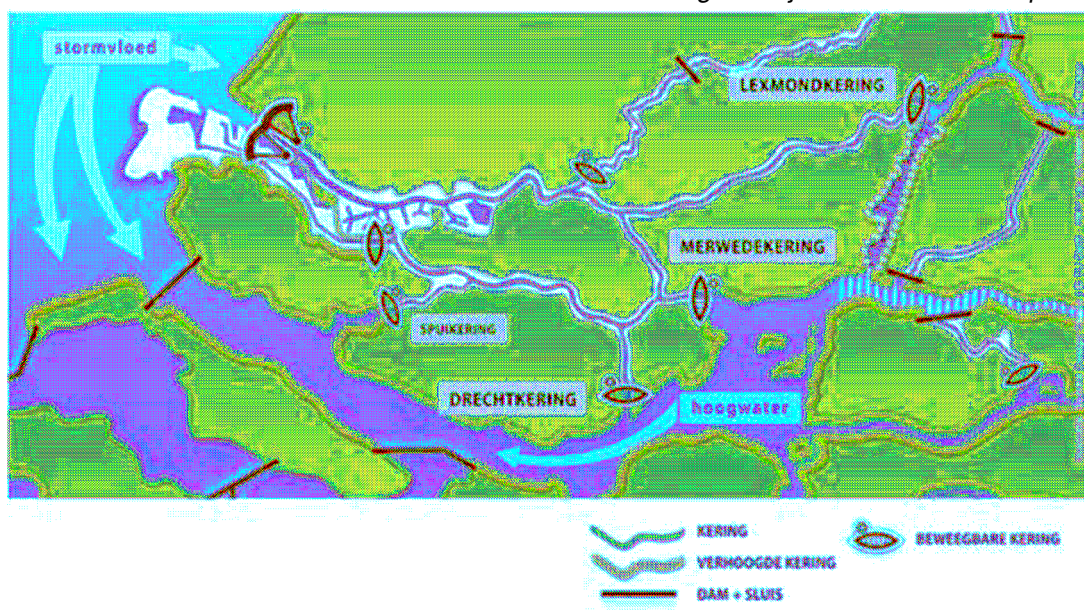
Op basis van de discussie tot nu toe lijkt het besluit voor een zout VZM goed onderbouwd en er is niets dat er op wijst dat dat een verkeerd besluit zou zijn. Als het eenmaal genomen is, wordt de discussie opeens heel veel duidelijker. Dan wordt direct duidelijk dat je moet kiezen in de waterdiscussie tussen die discussie op aanbod-niveau te voeren en technische mogelijkheden te bedenken, of de vraagkant te kiezen als invalshoek.

De verschillende dimensies hebben elk hun eigen kritische moment: veiligheid wordt misschien over 100 jaar een echt probleem; zoet water over 50, maar waterkwaliteit is nu al een probleem: zie het VZM. Die tijdsschalen dwingen je om voor dat kwaliteitsprobleem een oplossing te bedenken, maar die schept randvoorwaarden voor de oplossingen voor de andere dimensies! Er is daarom dus wel haast.

Groot probleem is dat de normstelling voor natuur onduidelijk is. Voor veiligheid en de beschikbaarheid van zoet water kun je eenvoudig een norm stellen, maar wat is 'voldoende natuur' en wat is 'slechte waterkwaliteit'. Misschien leent natuur zich wel helemaal niet voor normstelling. Op Europees niveau is daarvoor echter wel gekozen door KRW en Natuura2000-wetgeving. Die keuze zet ons op een aantal vlakken klem. Natuurlijkheid en diversiteit aan soorten zijn belangrijke waarden volgens sommigen.

Misschien moet een nieuwe aanbeveling worden toegevoegd aan die van Veerman: het peil van het VZM moet tot maximaal 1,30 m meegroeien met de zeespiegelstijging, samen met het Haringvliet en

afbeelding 4 – Rijnmond afsluitbaar open

eventueel het Grevelingenmeer. Er moet een keuze worden gemaakt of je zoet water beschikbaar blijft maken via het oppervlaktewater. Langzamerhand rijst de conclusie dat deze keuze nu onvermijdelijk wordt. Als we dat beschikbaar maken via oppervlaktewater loslaten en in het zoute deel van Nederland met pijpleidingen water aanvoeren, is dat de doorbraak in de discussie die nodig is om overal verder te komen. Dit is eigenlijk een uitbreiding van de Veermanaanbeveling over het beprizen van water.

Welke keuze ook wordt gemaakt voor het veilig maken van Rijnmond; Zeeland zal worden gevraagd om wéér een offer te brengen; het moet dan overtollig rivierwater afvoeren in het geval Rijnmond het niet aankan, en daar moet de hele delta op worden ingericht. Daarom is de keuze nodig om het peil te verhogen, meegroeien met de zeespiegel, zodat water natuurlijk en onder vrij verval kan blijven wegvloeien.

Wellicht is het nodig om “Delta Principles” te formuleren om bestuurders te helpen in hun afwegingen, bijvoorbeeld:

- Anticiperen op veranderingen
- Sluiten van kringlopen
- Koester diversiteit (People, Profit, Planet)
- Verbind plaats en context

Opties openhouden is wellicht een goed perspectief, maar het is niet de manier waarop traditioneel besluiten worden genomen, de vraag is of we het in Nederland wel zo kunnen. Het Nationaal Waterplan is een structuurvisie, en in de vastlegging van functies moet het dan ook een invulling krijgen in de regionale structuurvisies. Ook de ondernemers en de andere gebruikers van het water moeten er uiteindelijk invulling aan geven. Tot nu toe zijn we altijd onduidelijk geweest over de mogelijkheden, en groeiden bomen tot in de hemel; duidelijkheid over wat kan en wat niet is essentieel.

Voor ondernemers is het belangrijk om uitspraken te doen op hun eigen productietijdsschaal. Grote industrieën hebben tijdsschalen van decennia, boeren soms ook; er moet duidelijkheid zijn over wat verwacht kan worden in die termijnen: hoe lang kan je nog tulpen telen; hoe lang kun je hier nog veilig wonen. Dat soort planning is de echte urgentie.

Buitendijks bouwen en leven in Dordrecht – Ellen Kelder

Mw. Kelder is coördinator van het programma water van de gemeente Dordrecht

Dordrecht is een oude stad, die op een gevaarlijk punt ligt in de delta. Sinds de Elisabethsvloed is Dordrecht een eiland; een deel van het historische havengebied ligt buitendijks op een hoogte van +2 m NAP, terwijl RWS adviseert buitendijks op een minimale hoogte van +4 m aan te houden. Die binnenstad komt dus regelmatig onder water te staan, en de huizen, waaronder 1000 monumenten, zijn daarop aangepast.

Een deel van de primaire dijk die het binnendijkse gebied moet beschermen, is zelfs niet op normhoogte, en moet worden aangepast, wat een enorme opgave is. Met Hamburg en Londen, die

*afbeelding 5 –
Stadswerven
Dordrecht*

afbeelding 5 –
ontwikkelingsplan
stadswerven

vergelijkbare opgaven hebben, is samengewerkt, terwijl wel elke stad zijn eigen oplossing zoekt.

Van 2005 tot 2008 heeft Dordrecht het Urban Flood Management-project uitgevoerd, in samenwerking met alle overheidslagen. 1200 inwoners hebben meegedacht als 'waterambassadeur'. Het doel van dat project was om het overstromingsrisico mee te nemen in het ontwerp van de

bebouwing. Daarvoor is het heel belangrijk om precies de kwetsbaarheid van de woonomgeving te weten, en die ook duidelijk te communiceren. Bewoners, maar ook hulpdiensten, moeten weten waar ze aan toe zijn en moeten daadwerkelijk voorbereid zijn op overstromingen. Het project draagt bij aan de structuurvisie op grotere schaal, en aan kennis op gebouwniveau.

Belangrijke conclusie voor Dordrecht is dat het buitendijkse gebied het veiligste deel van de stad is; evacuatieroutes moeten dus lopen naar het buitendijkse gebied. Het water stijgt daar rustig, en is ook binnen enkele dagen weer weg. Dijkdoorbraken zijn veel catastrofaler.

Het buitendijkse gebied komt met een bepaalde frequentie onder water te staan. Daarmee kun je rekening houden in de bebouwing. Drijvende, amfibische en waterproof woningen horen tot de mogelijkheden. Drie principes worden toegepast: een terp, een vloedfront en terrassen. Woningen worden nu al als dijk gebruikt. De rivieroever heeft een grote aantrekkingskracht voor bewoning.

Het buitendijkse gebied zal maar een klein stukje van de stad vormen, maar het heeft een enorm bewustwordingseffect; mensen worden zich echt bewust van de effecten van het water in hun stad. De planning van de pilot is om te beginnen in 2011, en klaar te zijn in 2015. De pilot is een nationale proef voor de EU hoogwaterrichtlijn.

Rotterdam Climate Proof – Arnoud Molenaar

Dhr. Molenaar is Programmamanager Rotterdam Climate Proof en coördinator hotspot Rijnmond

Het water komt in Rotterdam, net als overal, van vier kanten: van regen, grondwater, zee en de rivier. Rotterdam heeft nu al een probleem met hoog water, maar er komt nog meer water bij door klimaatverandering. In de stad is dan in totaal 900.000 m³ bergingsruimte nodig.

Het hele havengebied, de Kop van Zuid etc., is buitendijks in Rotterdam. Als de stormvloedkering faalt en de extreme waterstand van 4,10 m wordt bereikt is dat buitendijkse gebied ook in Rotterdam relatief veilig. Probleem is dat veel industrie ook in dat gebied zit, dus milieuschade is een belangrijk risico.

De opgaven voor veiligheid, kwantiteit en kwaliteit van water en de bijbehorende stedelijke ontwikkeling worden door Rotterdam echter gezien als kans. Rotterdam wil klimaatbestendig zijn in 2025; dat jaartal is genoemd als mijlpaal, maar is geen harde deadline. De stad moet adaptief zijn, en de gebouwen die nu worden gebouwd, staan er voor 80 jaar.

Kennis, daden en profileren zijn de drie onderdelen van de strategie. Het havengebied, buitendijks deel van de hotspot Rijnmond, wordt ontwikkeld met woningbouw en andere functies. Vragen voor die ontwikkeling zijn:

- hoe klimaat-proof is de Maeslantkering?
- welke uitgiftepeilen gaan gelden voor het gebied?

- moet er binnendijs worden gecompartmenteerd?
- hoe haalbaar is het advies van de Deltacommissie?

Ook voor bebouwing en transport zijn belangrijke vragen te stellen. Binnen het programma Kennis voor Klimaat passen een aantal onderzoeken die antwoorden op deze vragen moeten geven.

Rijnmond afsluitbaar open biedt een mogelijkheid om het hele gebied effectief binnendijs te maken, al blijft de vraag hoe veilig die keringen dan zijn, en of je toch nog rekening zou moeten houden met falen.

Voor de dijken en flexibele bebouwing zijn erg veel mogelijkheden bedacht die klaarliggen op de tekentafel. Daarmee wil Rotterdam dolgraag aan de slag.

Discussie naar aanleiding van de twee presentaties

Er wordt niet of nauwelijks buiten de stad gekeken: met de andere deltasteden (bijvoorbeeld Bergen op Zoom, Vlissingen) wordt niet samengewerkt. De steden hebben enorme problemen, die echt een oplossing nodig hebben, maar daarvoor wordt weer een offer van Zeeland gevraagd. Met echte zeespiegelstijging wordt adapteren op de huidige voet uiteindelijk een onmogelijkheid; dan moet de keuze worden gemaakt tussen afsluitbaar open of volledig dicht en geen stadshaven meer in Rotterdam.

Om aan te passen aan zeespiegelstijging moet met een extreem scenario rekening worden gehouden, of het veiligheidsvraagstuk moet worden geconverteerd in een wateroverlastvraagstuk: omgaan met het hoge water als het komt. Probleem bij die laatste optie is misschien de conservativiteit van de bouwsector. Dordrecht heeft daarmee echter niet echt grote problemen ervaren. Voorschriften vanuit de overheid kunnen juist ook een belemmering zijn.

Deze verhalen maken duidelijk hoe je op een positieve manier kunt omgaan met de waterveiligheidsopgaven: zie het als kans in plaats van bedreiging. Om die kans te kunnen grijpen moet dan wel de keuze worden gemaakt voor bijvoorbeeld afsluitbaar open.

Aan de andere kant: adaptief en flexibel zijn de kernwaarden, maar hoe flexibel zijn we nou eigenlijk? In Dordrecht is de flexibiliteit ontstaan omdat er onzekerheid is over de waterpeilen. Zodra er wel zekerheid is, is echte creativiteit niet meer nodig, en die verdwijnt dan ook. Daarom moet je misschien juist niet besluiten over afsluitbaar open: houd het open en stimuleer creativiteit. Echter; dat heeft wel heel grote effecten ook op de rest van de delta, en de vraag is of alleen lokale creativiteit ook daar voldoende is.

Groot probleem is natuurlijk dat niet het hele deltagebied denkt over water als kans; zo'n ommezwaai ligt voorlopig niet binnen handbereik. We zouden op zoek moeten naar aanknopingspunten; plekken

afbeelding 6 – bouwen met water

in de rest van de delta waar soortgelijke problemen zijn: Rotterdam en Dordrecht kunnen dan actief een voorbeeldfunctie vervullen. Overigens is het belangrijk om te realiseren dat Antwerpen zeer vergelijkbare problemen heeft.

Dit soort projecten zijn een heel goede manier om de vraagstukken bij de mensen te brengen. Welke keuzes zijn voor Rotterdam en Dordrecht nou noodzakelijk om op korte termijn te nemen?

De keuze voor wel of niet voor afsluitbaar open, en besluiten om buitendijks wonen verzekeraar te maken, in het geval dat de bebouwing onderdeel is van een waterkeringszone die een functie voor het achterland heeft.

Instabiliteit van de landelijke overheid kan ernstige belemmeringen opleveren bij lokale initiatieven: Dordrecht had een groenproject bij de Biesbosch, dat op een gegeven moment in het RvR-onderzoek werd opgenomen; dat bood op zichzelf kansen, maar door de val van het kabinet werd over RvR opeens geen beslissing genomen, en dat leverde een vertraging van 5 jaar op voor het oorspronkelijke Dortse project. Hier heeft de koppeling aan de grotere schaal dus een enorme hindernis gevormd. Die hindering is een groot gevaar, en gezocht moet worden naar kantelpunten voor de discussie. Die liggen wellicht in dit soort voorbeelden.

Geld dat wordt besteed op het lokale niveau is veel multifunctioneler dan het op het grotere schaalniveau. Stormvloedkeringen hebben maar één functie; zolang lokale oplossingen kunnen worden gevonden komt er tegelijkertijd energie en waardetoevoeging in de steden zelf los. In Rotterdam is het een kantelpunt geweest dat de bedreiging gezien werd als kans. Stedenbouwers moet misschien weer meer worden geleerd om te bouwen met water. Het water moet weer zichtbaar worden. "Overstroming hoort bij een stad".

Integratie van functies lukt altijd wel op het laagste schaalniveau: daar wordt je er toe gedwongen. Het communicatiemanagement bij een grotere schaal is een probleem, dus nemen we vaak heel dure maatregelen op die schaal om de niet te managen verantwoordelijkheden van de individuele burgers te ondervangen.

Gunnen we het onszelf om te ontwerpen voorbij de bestaande randvoorwaarden?